

mevâ'ız (Kahire 1898). 1895-1898 yılları arasında *el-Mü'eyyed* gazetesinde imzasız olarak yazdığı makalelerden derlenmiştir. 3. *Tahrîrû'l-mer'e* (Kahire 1899). Kadın hak ve özgürlüklerine dair olan eser kadınların eğitimi, ailedeki görevleri ve boşanma olmak üzere üç bölümden meydana gelir. Kâsım Emîn'in bu eseri Muhammed Abduh'la birlikte yazdığı, bazı siyasi sebeplerle Muhammed Abduh'un kitaba imza koymadığı ileri sürülmektedir (Semîr Ebû Hamdân, s. 121-129). Eseri Yûsuf Han İ'tisâmî *Terbiyet-i Nisvân* (Tebriz 1900) adıyla Farsça'ya, Yûsuf Sâmih (Asmaî) *Tahrîrû'l-mer'e yahud Hürriyet-i Nisvân* (Kahire 1326), Zeki Mugâmir *Hürriyet-i Nisvân* (İstanbul 1329), Zâkir Kâdirî *Tahrîrû'l-mer'e yahud Kadınların Esaretten Azadı* (Kazan 1909) adıyla Türkçe'ye ve O. Rescher de Almanca'ya (Stuttgart 1928) çevirmiştir. Kitap birçok âlim tarafından tenkit edilmiş ve hakkında reddiyeler yazılmıştır. 4. *el-Mer'etü'l-cedide* (Kahire 1900). Önceki esere yapılan eleştirilere cevap olarak kaleme alınmıştır. Zâkir Kâdirî bu eseri de *el-Mer'etü'l-cedide yahud Yeni Kadın* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Kazan 1908). Ferîd Vecdî'nin *el-Mer'etü'l-müslime* (Kahire 1319) ismiyle bu esere yazdığı reddiyeyi Mehmed Âkif Ersoy *Müslüman Kadını* (İstanbul 1325) adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. 5. *Kelimât* (Kahire 1908). Kâsım Emîn'in vefatından kısa bir süre sonra Lutfi es-Seyyid'in çıkardığı *el-Cerîde* gazetesinde yayımlanan özel not ve hatıralarından derlenmiştir.

Muhammed İmâre, Kâsım Emîn'in bütün eserlerini *el-A'mâlû'l-kâmile li-Kâsım Emîn* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1976). Vedâd Sekâkinî, Ahmed Hâkî, Muhammed İmâre, Semîr Ebû Hamdân ve Garîd eş-Şeyh gibi araştırmacılar Kâsım Emîn hakkında müstakil çalışmalar yapmışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâsım Emîn, *el-A'mâlû'l-kâmile* (nşr. Muhammed Amâre), Kahire 1976; C. Zeydan, *Meşâhîrû's-şark*, Beyrut, ts., II, 420-435; Vedâd Sekâkinî, *Kâsım Emîn*, Kahire 1965; Ahmed Hâkî, *Kâsım Emîn*, Kahire 1973; Muhammed Amâre, *Kâsım Emîn*, Beyrut 1985; M. Hüseyin Heykel, *Terâcimü Mısrîyye ve Garbiyye*, Kahire, ts., s. 152-166; Kâzım Hutayt, *A'lâm ve ruvvâd*, Beyrut 1987, s. 241-255; Semîr Ebû Hamdân, *Kâsım Emîn*, Beyrut 1993, s. 121-129; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*, Cambridge 1993, s. 164-170; Garîd eş-Şeyh, *Kâsım Emîn*, Beyrut 1994; U. Rizzitano, "Kâsım Amîn", *El²* (İng.), IV, 720-721.

FETHİ EN-NEKLÂVÎ

KÂSİM-ı ENVÂR

(قاسم أنوار)

Muînüddîn Ali b. Nasîr b. Hârûn
b. Ebi'l-Kâsım-ı Hüseyinî
(ö. 837/1433 [?])

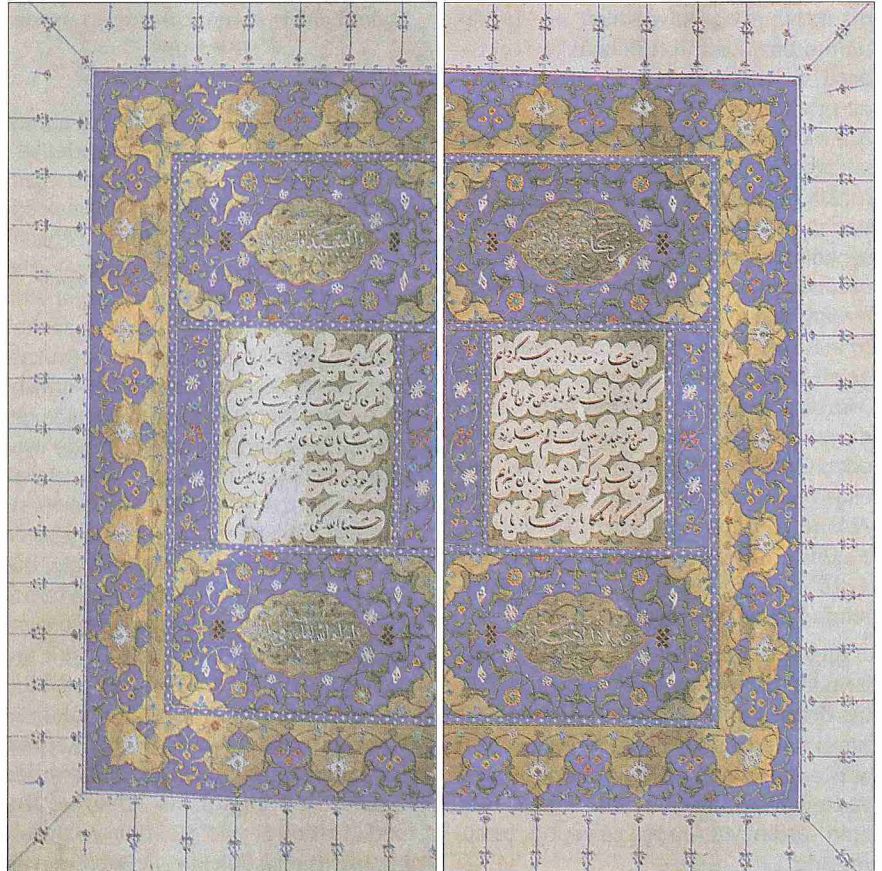
İranlı mutasavvıf-şair.

756'da (1355) Tebriz civarında Serâb'da doğdu. Tebrizli bir şeyyid ailesine mensuptur. Genç yaşta Tebriz'de, Safeviyye tarikatının pîri Safiyyüddîn-i Erdebilî'nin oğlu Şeyh Sadreddîn-i Erdebilî'nin müridi oldu. Şeyh Sadreddîn'in bir gece rüyasında onun elindeki ışığı başkaları ile bölüştüğünü gördüğü ve kendisine bundan dolayı "Kâsım-ı Envâr" (ışıkları bölüşen) adını verdiği rivayet edilmektedir. Şeyh Sadreddîn-i Erdebilî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayan Kâsım-ı Envâr şeyhinin isteği üzerine Gilân'a gitti. Burada Evhadüddîn-i Kirmânî'nin halifelerinden Şeyh Sadreddîn-i Yemenî'ye intisap etti-

ği kaydedilmekteyse de bu konuda kesin bilgi yoktur. Gilân'dan ayrıldıktan sonra 779 (1377) yılında Herat'a giden Kâsım-ı Envâr, şehirde Timur ve oğlu Şâhruh dönemlerinde irşad faaliyetlerinde bulundu. 830'da (1427) hurûfî bir suikastçının Şâhruh'u yaralamasında rolü olduğu, suikastçının olaydan önce onun hankahına gidip geldiği ileri sürülerek Herat'tan uzaklaştırıldı. Belh üzerinden Semerkant'a, büyük ilgi gördüğü Şâhruh'un oğlu Uluğ Bey'in yanına geçen Kâsım-ı Envâr, bir süre burada kaldıktan sonra Horasan'da Câm iline bağlı Harcird köyüne yerleşti. Ölünceye kadar bu köyde yaptırdığı dergâhta yaşadı. Muhtemelen 837 (1433) yılında vefat etti ve dergâhının civarına defnedildi. Türbesi Ali Şîr Nevâî tarafından yaptırılmış, Abdurrahman-ı Câmî ve Ali Şîr Nevâî ondan övgüyle söz etmişlerdir.

Eserleri. Duygularını ve tasavvufî halelerini sade bir ifade ile anlatan Kâsım-ı

Kâsım-ı Envâr'ın *Enisû'l-âşûkîn* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3858)

Envâr'ın gazellerinde büyük ölçüde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin etkisi görülür. İnançlarını temsil ve hikâyelerle anlatan mesnevileri de sade bir dille yazılmıştır. Mesnevilerinde on iki imamın ve büyük sûfilerin adlarına sıkça yer vermiş, âyet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Birçok nüshası bulunan *Külliyât*'ı Saîd-i Nefîsî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1337 hş./1958). *Külliyât*'ı oluşturan eserler şunlardır: 1. *Dîvân*. Gazel, meriye ve terciibend, mukâtaat ve rubâilerden oluşur. Şairin Gîlân lehçesi ve Türkçe ile yazılmış şiirleri de bulunmaktadır. 2. *Enîsü'l-âşîkîn* (*Şad Makâm der İştîlâh-ı Şûfiyye, Risâle-i 'Aded-i Makâmât*). Sâliklerin aşmaları gereken 100 makamı anlatan elli dört beyitlik bir mesnevidir. 3. *Beyân-ı Vâkı'a-i Emîr Timûr*. Bu mesnevi de elli civarında beyitten oluşmaktadır. 4. *Enîsü'l-ârifîn*. Tasavvufî içerikli bir mesnevidir. 5. *Risâle der Beyân-ı 'İlm*. Nazım ve nesir karışık olarak yazılan tasavvufî bir risâle olup *Risâle-i Havrâ'îyye* veya *Risâletü'l-emâne* adlarıyla da bilinir. 6. *Risâle-i Su'âl ü Cevâb*. Tasavvufa dairdir.

XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar birçok Türk şairinin şiirinin yer aldığı, derleyeni belli olmayan *Câmiu'l-meânî* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4904) adlı bir mecmuadaki Kâsım-ı Envâr'ın Türkçe şiirleri Muharrem Ergin tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Devletşah, *Tezkire*, s. 346-352; Lâmiî, *Nefâhât Tercümesi*, s. 663-666; Hândmîr, *Hâbibü's-siyer*, III, 617; IV, 10-11; Hasan-ı Rûmî, *Ahşenû't-tevârîh* (nşr. Abdülhüseyn-i Nevâî), Tahran 1349 hş., s. 207-209, 680-681; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Hasan Sâdât-i Nâsirî), Tahran 1337-41, s. 109-110; Browne, *LHP*, III, 473-487; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyân*, Tahran 1314 hş., s. 304; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 252-264; Ma'sûm Ali Şah, *Çarâ'ik*, II, 144; Ahmet Ateş, *Farsça Manzum Eserler*, İstanbul 1968, s. 327-336; Fâhrî Rastkâr, *Fihrist-i Kitâb-hâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî*, Tahran 1347 hş., VIII, 349-355; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dûnbâle-i Cüstücû der Taşavvufi İrân*, Tahran 1369 hş., s. 202-206; *Azerbaycan Türk Edebiyatı*, Ankara 1993, s. 56-57; Muharrem Ergin, "Câmi-ül-Meânî'deki Türkçe Şiirler", *TDED*, III/3 (1949), s. 565-569; G. M. Meredith-Owens, "The Turkish Verses of Qâsim al-Anvâr", *BSOAS*, XXV/1 (1962), s. 155-161; Ekmel Eyyûbî, "Kâsım-ı Envâr ke Türkî Eş'âr", *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*, IV/1, Aligarh 1963, s. 168-178; V. F. Büchner, "Kâsım-ı Envâr", *IA*, VI, 390-391; R. M. Savory, "Kâsim-i Anwâr", *EP* (Ing.), IV, 721-722.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

KASIM GÜNLERİ

Halk arasında kışın başlangıcı sayılan 8 Kasım günü başlayıp 6 Mayıs'a (hidrellez) kadar devam eden ve tarihi kayıtlarda rûz-ı Kâsım şeklinde geçen dönem (bk. TAKVİM).

KÂSİM HANLIĞI

Altın Orda Devleti'nin parçalanmasından sonra Moskova yakınlarında kurulan Türk hanlıklarından biri (1445[?]-1681).

Kazan Hanı Uluğ Muhammed'in isteği üzerine kurulan hanlığın adı ilk hükümdarı Kâsım Han'dan gelir. Rusça kaynaklarda hanlığın merkezi olan şehrin ismi Meşçerskiy ve Gorodets olarak da geçer. Kâsım Hanlığı'nın ortaya çıkışından sonra Kâsım veya Han-Kirman adıyla anılan şehir, Oka nehrinin sol kıyısında Moskova'nın 250 km. kadar güneydoğusunda, Kazan'ın 470 km. güneybatısında bir yerleşim birimidir.

Kâsım Hanlığı'nın kuruluşu, Doğu Avrupa'daki Türk devletleriyle Slav knezlikleri (prensiplik) arasındaki mücadeleler ve bunların politikalarıyla yakından ilgilidir. Uluğ Muhammed, küçük hanlıklara parçalanmış olan Altın Orda Devleti'ni tekrar bir idare altında toparlamak istiyordu. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için hem Slav beylikleri hem diğer hanlıklarla mücadele etmesi gerekiyordu. Kendi hâkimiyetini tanıtmak amacıyla 1439'da Ruslar'a karşı çıktığı ilk seferde Moskova kapılarına gelen Uluğ Muhammed 7 Temmuz 1445 tarihindeki ikinci seferinde Vladimir'e kadar ilerledi. Suzdal meydan savaşında Ruslar'ı yenerek Moskova Knezi Vasili'yi esir aldı. Ödediği yüklü miktardaki fidye neticesinde serbest kalan Vasili, Uluğ Muhammed Han'la onun bütün isteklerini kabul eden bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre Moskova, Uluğ Muhammed Han'a savaş tazminatı ödeyecek, daha önce Altın Orda Hanlığı'na karşı olan yükümlülüklerini şimdi Kazan Hanlığı'na ifa edecekti. Barış şartlarının yerine getirilmesini kontrol etmek üzere Moskova'da ve öteki Rus vilâyet merkezlerinde birçok Kazanlı memur bulundurulacaktı. Antlaşmanın önemli bir maddesi de Moskova Knezliği sınırları dahilindeki Oka ırmağı üzerinde bir hanlık kurulmasını öngörüyordu.

Bazı kaynaklara göre 1445'te (Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 102; Yakubovskiy, s. 212),

bazılarına göre ise 1452-1456 yıllarında (Bosworth, s. 261; *EP* [Fr.], IV, 752) kurulan Kâsım Hanlığı'nın başına Uluğ Muhammed'in oğlu Kâsım getirildi. Uluğ Muhammed Han'ın ölümünden bir süre sonra Kazan Hanlığı'nda taht mücadelesi başladı. Bu gelişmelerle yakından ilgilenen Moskova Knezliği Kâsım Han'a tam destek verdi. Fakat Kazan'a yaptığı ilk seferden başarısızlıkla dönen Kâsım Han'ın durumu da sarsıldı. Moskova Knezliği'ne daha sıkı bağlarla bağlandı ve bir bakıma onun vasalı haline geldi. Kâsım hanları bundan böyle unvan ve topraklarını, devlet vergilerini toplama yetkilerini korumakla birlikte dış işlerinde Moskova'ya tâbi oldular ve öteki Rus beyleri seviyesine düştüler. Moskova knezleri, bir yandan onların siyasî ve askerî birliklerinden yararlanırken bir yandan da Kırım ve Kazan hanlıklarına karşı kullanmaya başladılar.

Kazan hanının ölümünden sonra Kazan'a başarısız bir sefer yapan Kâsım'ın 1468'de (873) vefatıyla yerine oğlu Danyal (Danyar) geçti (1468-1486). Danyal, Ruslar'ın 1471-1477 yıllarında yapılan Novgorod seferlerine katıldı; 1472'de Altın Orda Hanı Ahmed'in üzerine yürüdü. Onun ölümünün ardından III. İvan hanlığın başına Kırım'dan Nur Devlet Giray'ı getirdi. Böylece Kâsım Hanlığı'nda Uluğ Muhammed ailesi dönemi kapanmış oldu. Nur Devlet zamanında Altın Orda Devleti'nin merkezi olan Saray şehri yağmalandı. Nur Devlet'in oğlu Satılğan da yine Ruslar'ın yanında Altın Orda ve Kazan hanlıklarına yapılan seferlere katıldı. Satılğan'ın kardeşi Canay hakkında fazla bilgi bulunmamasıyla birlikte Litva'ya karşı sefere çıktığı bilinmektedir. Canay'dan sonra Kâsım Hanlığı'nda Kırım hanları sülâlesi sona erdi, Astarhan hanları dönemi başladı. Astarhan Hanı Bahtiyar Sultan'ın oğlu olup 1502'de Moskova'nın hizmetine giren Şeyh Avliyar 1512'de (918) Kâsım hanlığına getirildi ve beş yıl kadar bu makamda kaldı. 1516'da (922) Smolensk seferine katıldı.

Avliyar'dan sonra Kâsım Hanlığı oğlu Şah Ali'ye verildi (1516-1519). Bundan böyle Ruslar'la dost geçinmek zorunda kalan Kazanlılar, Muhammed Emin Han'ın ölümüyle boşalan Kazan tahtına Moskova knezi ile anlaşarak Şah Ali'yi geçirdiler, Kâsım Hanlığı'na ise bunun kardeşi Can Ali gönderildi (1519-1532). Fakat Rus bas-kılarına karşı Kırım Hanlığı ile anlaşılan Kazanlılar, Kazan tahtına Sâhib Giray'ı çağırınca Şah Ali Ruslar'a sığındı ve ardından